

Sveriges industrikris: Ett långsiktigt problem*

Kostnadskrisen är inte en tillräcklig förklaring till den stagnation som drabbade svensk industri vid mitten av 1970-talet, hävdar Pehr Wissén i denna artikel. Sedan 1960-talet hade lönerna stigit för snabbt och gjort industrisektorn för liten. De snabbt stigande lönerna pressade också fram rationaliseringar. Den hårt rationaliserade industri som drabbades av kostnadskrisen var mycket känslig för lönestörningar.

Svensk industri upplevde efter det andra världskrigets slut drygt två decennier av utomordentlig snabb tillväxt. Vid mitten av 1970-talet bröts denna utveckling. Sedan dess har stagnation präglat utvecklingen i svensk industri.

För att kunna komma ur stagnationen är det viktigt att förstå varför den uppstod. Av flera tänkbara förklaringar skall jag i denna artikel diskutera två. Den ena fokuserar intresset på efterfrågesidan. Innebörden är att en avvikande kostnadsutveckling i Sverige ledde till efterfrågebortfall på världsmarknaden. Efterfrågebortfallet förvärrades av en internationell lågkonjunktur efter oljekrisen. Den andra fokuserar intresset på utbudssidan och innebär att kapacitetstillväxten i Sverige varit otillräcklig, vilket skulle lett till stagnation oavsett efterfrågeutvecklingen. De två förklaringarna har olika implikationer för hur långvarig stagnationen blir. Ett efterfrågebortfall på grund av för höga lönekostnader kan relativt snabbt korri-

geras. Otillräcklig kapacitetstillväxt tar däremot flera år att reparera.

Störningarna på 1970-talet

Den svenska industrin drabbades under 1970-talet av ett antal störningar. Flera av dessa var internationella och delades med samtliga västerländska ekonomier. Oljekrisen och den därpå följande internationella lågkonjunkturen är det mest uppenbara exemplet på en störning av engångskaraktär som bidrog till den långsamma tillväxten. Utöver de internationella störningarna skapade Sverige egna problem genom den stora kostnadskrisen. Den bestod i att de svenska timlönerna efter tvåårsavtalet 1974 steg med ca 10 procent relativt våra främsta handelspartners.¹ Samtidigt steg våra relativa enhetsarbetskostnader med ca 20 procent. Mellanskillnaden förklaras av att den relativa produktiviteten föll med ca 10 procent i svensk industri. Stegringen i arbetskraftskostnader gjorde att svensk industri förlorade i konkurrenskraft och

Ekonom dr PEHR WISSÉN är verksam som forskare vid Handelshögskolan i Stockholm. Hans intresseområden är ekonomisk tillväxt, beskattning samt finansieringsteori.

* Artikeln bygger på författarens doktorsavhandling. Jag vill tacka Clas Bergström, Harry Flam, Lars Heikensten, Karl G. Jungenfelt, Ragnar Lindgren och Mats Persson för synpunkter.

¹ Den exakta siffran beror på vilka konkurrentländer man väljer att jämföra oss med och hur timlönerna i dessa länder sammanvägs.

man tvingades höja priserna med efterfrågebortfall som följd. En avgörande fråga är huruvida dessa chocker träffade en ekonomi i balans eller en ekonomi med svåra balansproblem. På denna punkt skiljer sig olika förklaringar åt.

En förklaring: kostnadskrisen

De som drog slutsatsen att chockerna träffade en ekonomi i balans, kunde peka på en rad faktorer.² För det första hade investeringsutvecklingen varit god under hela efterkrigstiden. Kapacitetstillväxten verkade således vara tillfredsställande.

För det andra hade Sveriges relativa arbetskraftskostnader hållit sig väl i paritet med omvärlden. Vid en internationell jämförelse hade de svenska timlönerna visserligen stigit snabbt, men produktiviteten i svensk industri hade också stigit snabbt, vilket gav kostnadsparitet gentemot omvärlden. Den snabba produktivitetstillväxten föreföll även motivera den snabba löneökningen.

För det tredje kunde man hänvisa till den s k EFO-modellen.³ Enligt denna är tillväxten balanserad om timlönens ökningstakt är lika med summan av tillväxttakten i priserna på världsmarknaden och produktivitetstillväxten *ex ante* i den konkurrensutsatta sektorn. Produktivitetstillväxten *ex ante* beror på teknisk utveckling samt normal rationalisering och normal utslagning av gammalt kapital. *Ex post* kan såväl rationaliseringar som utslagning vara större eller mindre än normalt. EFO-modellens krav hade varit uppfyllda *ex post* fram till mitten av 1970-talet.

Med hänsyn till dessa tre fakta låg det nära till hands att hävda att stagnationen vid mitten av 1970-talet hade sin väsentliga förklaring i de chocker som då drabbade ekonomin. Följaktligen borde ett återställande av kostnadsläget vid mitten av 1970-talet ha lett till att

Sveriges problem åtminstone inte blev värre än övriga västeuropeiska länders problem.

En annan förklaring: kapacitetstillväxten

Tio år har snart gått sedan kostnadskrisen. Det faktum att stagnationen är så långvarig bör få en att misstänka att det fanns underliggande balansproblem redan innan chockerna träffade den svenska ekonomin. Den skenbara harmonin i utvecklingen fram till mitten av 1970-talet har alltså dolt det faktum att timlönerna under en längre period stigit snabbare än vad som var förenligt med en långsiktigt balanserad utveckling.⁴

Med utgångspunkt i en alternativ förklaringsmodell har de snabbt stigande lönerna givit upphov till en likaledes snabbt stigande produktivitet. Det är speciellt två mekanismer som leder till en sådan utveckling:

- i) De snabbt stigande lönerna ledde till en vinstpress för företagen, vilken möttes med produktivitetshöjande *rationaliseringar*;
- ii) I den mån rationaliseringarna inte lyckades bevara lönsamheten ledde löneökningarna till *nedläggningar*, som även de höjde den genomsnittliga produktiviteten i industrin.

Om vi beaktar dessa två mekanismer är följande beskrivning av efterkrigstidens tillväxt i svensk industri möjlig.⁵

² Detta synsätt ligger bakom en hel rad debattinlägg, exempelvis "Vägar till ökad välfärd" (1977) samt Calmfors (1979).

³ Se Edgren, Faxén, Odhner [1970] och, för en kritisk granskning, Lindbeck [1979].

⁴ Med löner skall jag fortsättningsvis mena reallöner i en speciell betydelse: Lönen sådan den betalas av arbetsgivaren, dvs inklusive sociala avgifter, deflaterad med ett prisindex för sektorns egna produkter. Detta kallas i engelskspråkig litteratur "product real wage" och jag skall använda den svenska översättningen "produktlön".

⁵ En likartad beskrivning finns hos Dahmén [1976]. Se även långtidsutredningen 1980.

Under 1960-talet och speciellt decenniets senare hälft, steg produktlönen snabbare än vad som var förenligt med en långsiktigt balanserad utveckling. Detta ledde till att industrin rationaliserades kraftigt då företagen sökte bevara sin lönsamhet. Den alltför snabba löneutvecklingen ledde till utslagning av icke längre lönsamma maskiner.⁶ Båda dessa fenomen höjde den genomsnittliga produktiviteten. Den snabbt stigande produktiviteten gjorde att (a) EFO-modellens krav för balanserad tillväxt uppfylldes *ex post* och (b) våra enhetsarbetskostnader inte avvek från omvärlden trots de snabbt stigande lönerna.

Med tiden tenderar emellertid en process som denna att leda till stagnation. Det finns två skäl till detta. För det första kan rationaliseringar endast bedrivas till en viss gräns. När allt existerande kapital används effektivt finns inga mer rationaliseringsvinster att hämta. Således sinar denna källa till produktivitetstillväxt med tiden. För det andra leder produktivitetstillväxt genom utslagning av kapital förr eller senare till bristande kapacitet i exportsektorn om inte utslagningen motverkas av omfattande nyinvesteringar i sektorn. Snabbt stigande löner pressar emellertid lönsamheten, vilket snarare försvagar än förstärker investeringsintamenter.

Det är alltså troligt att denna utveckling förr eller senare resulterar i betalningsbalansproblem. De första betalningsbalanskriserna kom också mycket riktigt i början av 1970-talet och förvärrades med tiden. Vid en tidpunkt då rationaliseringsvinsterna var uttömda kom kostnadskrisen. Stagnationen på 70-talet skulle, enligt detta synsätt, ha kommit oavsett kostnadskrisen. Denna förvärrade emellertid avsevärt en redan allvarlig situation. Omvänt är det sannolikt att en kostnadskris under 1950- eller 60-talen hade lett till långt mindre förödande konsekvenser. Endast en

kostnadsavvikelse som träffar en ekonomi i så fundamental obalans som den svenska i mitten av 70-talet, får så svåra konsekvenser som de vi kunnat iakttä.⁷

Detta resonemang innebär således att den svenska ekonomin under 1960-talet gradvis gled in i en krissituation. Att så få observerade vad som hände kan kanske delvis skyllas på att man inte rätt uppfattade sambandet mellan löne- och produktivitetstigningar. EFO-modellens antagande att produktivitetstillväxten är oberoende av löneutvecklingen har säkert spelat en olycklig roll i sammanhanget. I verkligheten leder högre löner till högre produktivitet. Om man använder den faktiskt observerade produktivitetstigningen *ex post* för att bedöma det framtida utrymmet för löneökningar, är det lätt att hamna i den utveckling svensk industri upplevde.

Höga löneökningar ett år leder nämligen till snabb rationalisering och utslagning, dvs till snabb produktivitetstillväxt. Om detta tas till intäkt för att i nästa period höja lönerna ännu mer, får vi en utveckling där mer och mer kapital slås ut. Emellertid är EFO-modellens krav hela tiden uppfyllda och de relativa arbetskraftskostnaderna kan mycket väl vara konstanta.

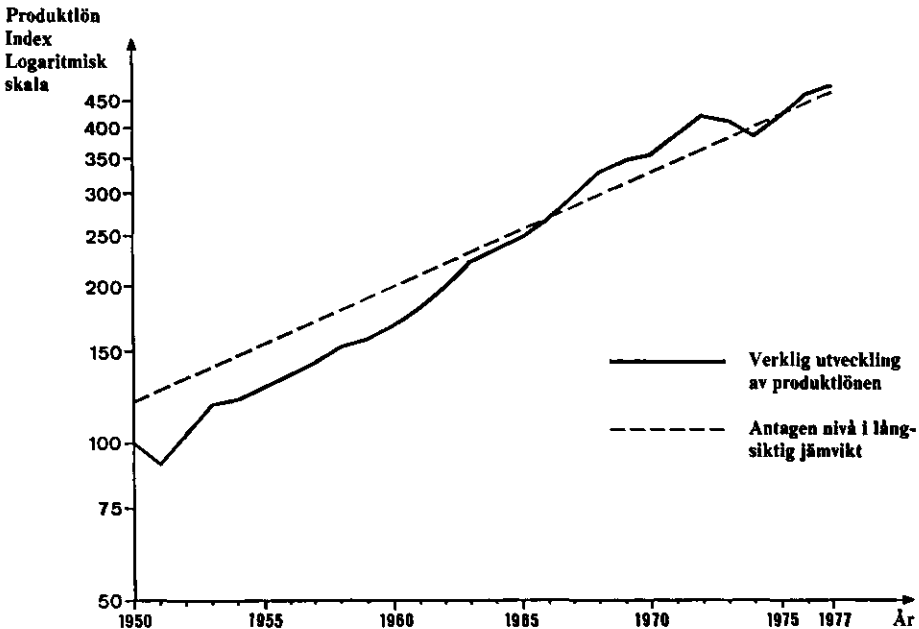
En modell för att förklara förloppet

Fanns det då något sätt att se vad som

⁶ Genomgående kommer jag att använda *maskiner* som analysenhet.

⁷ En jämförelse med andra länder är belysande. Calmfors [1982 b] har jämfört den relativa timlöneutvecklingen i ett antal länder. Finland hade under 1970-talet en tvåårsperiod med relativa löneökningar på 20 procent, Danmark också en tvåårsperiod med relativa löneökningar på 17 procent, Belgien en tvåårsperiod med ca 10 procent relativ löneökning och Nederländerna en tvåårsperiod med drygt 10 procent relativ löneökning. Sverige hade en ökning med drygt 10 procent under en tvåårsperiod och den markant sämsta utvecklingen av industriproduktionen av alla de uppräknade länderna.

Figur 1. Utvecklingen av produktlönen¹ i den konkurrensutsatta delen av svenskt näringsliv, 1950–1977.

¹ Produktlön definieras som timlön inklusive alla sociala prisindex för sektorns produktion.

höll på att hända? De första betalningsbalanskriserna vid början av 1970-talet var varningstecken. De tydde på att löneläget var för högt relativt omvärlden.⁸ Den trendmässiga nedgången i räntabiliteten var ett annat varningstecken. Den snabba löneökningen gjorde att maskinerna slogs ut tidigare än förväntat, dvs de fick en lägre räntabilitet än vad investeraren förväntat vid investeringstillfället. Den ovan presenterade beskrivningen av efterkrigstidens tillväxt är dock svår att verifiera i statistiken. Vi har ingen statistik alls över enskilda maskiner och rationaliseringar saknar vi allmänt accepterade mått för.

I brist på data har jag konstruerat en modell som kan simulera förloppet.⁹ Modellsimuleringarna utgör inte ett test i någon statistisk mening. Däremot utgör de ett konsistenstest på så sätt att de visar att de diskuterade mekanismerna kan representeras i en modell med god-

tagbara antaganden. Dessutom ger modellen en fördjupad förståelse av tillväxtförloppet. Jag skall här redovisa några resultat från simuleringarna med modellen, för att illustrera de mekanismer som jag anser har varit viktiga.

Modellen genererar en bild av utvecklingen i den konkurrensutsatta delen av näringslivet¹⁰ och simuleringarna avser perioden 1953–1979. Produktlönen är den utanför modellen bestämda variabel som styr utvecklingen. Jag försöker således inte förklara löneutvecklingen utan tar denna som given. Produktlönens utveckling under efterkrigstiden framgår av *figur 1*.

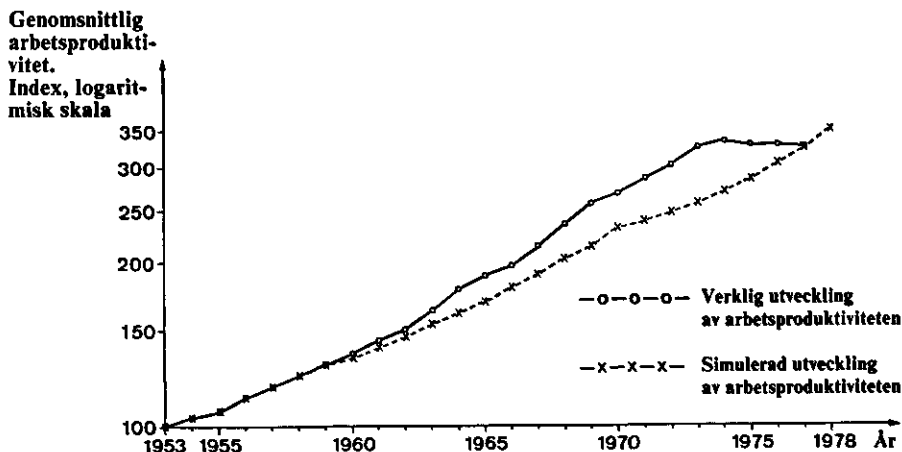
Den heldragna linjen i *figur 1* visar den verkliga utvecklingen av produkt-

⁸ Lundberg [1972] utvecklar detta.

⁹ Wissén [1982]. Referenser till övriga teoretiska förebilder finns i avhandlingen. Jungenfelt [1983] har gjort likartade simuleringar på branschnivå.

¹⁰ K-sektorn i EFO-modellens termer.

Figur 2. Utvecklingen av den genomsnittliga arbetsproduktiviteten i den konkurrensutsatta delen av svenskt näringsliv, 1953—1978.

lönen 1950 till 1977. Som jämförelse visar den streckade linjen hur jag antagit att produktlönen skulle ha utvecklats i ett långsiktigt balanserat förlopp, vilket svarar mot en ökning med 5 procent per år.¹¹ Detta tal är bestämt av takten i teknisk utveckling och motsvarar EFO-modellens jämviktstillväxt. Det kan försvaras mot bakgrund av skattningar av takten i teknisk utveckling, men även 4 eller 6 procent skulle kunna försvaras mot samma bakgrund.

Figur 1 utgår från antagandet att produktlönen i långsiktig jämvikt 1950 låg 20 procent över det verkliga värdet. Detta antagande grundas dels på det faktum att Sverige stod utanför kriget, vilket skapade en tillväxtpotential, dels på det faktum att den svenska kronan 1949 devalverades med i genomsnitt 15 procent och att detta ansågs ge en konkurrensfördel. Med dessa antaganden kan två observationer göras från figur 1. Den första är att produktlönen under en stor del av 60-talet, och speciellt i slutet av decenniet, växte snabbare än den takt som kunde uppnås i långsiktig jämvikt. Den andra är att produktlönens nivå låg under den långsiktiga jämviktsnivån fram till mitten av 1960-talet, varefter den, med undantag

för 1974, låg över den långsiktiga jämviktsnivån. Dessa två observationer är väsentliga för mitt resonemang.

Varför steg arbetsproduktiviteten så snabbt?

Utvecklingen av produktlönen påverkar arbetsproduktiviteten via ett antal samband. Låt oss först se hur den genomsnittliga arbetsproduktiviteten i k-sektorn utvecklades.

Av den heldragna linjen i figur 2 framgår att den genomsnittliga arbetsproduktiviteten, i likhet med produktlönen, utvecklades mycket snabbt i mitten av 1960-talet. Modellen återger detta relativt väl, vilket framgår av den streckade linjen. Vid mitten av 1970-talet stagnerade arbetsproduktiviteten i verkligheten, vilket modellen inte återger.¹²

Modellen har två viktiga källor till produktivitetssökningar. Den ena är *rationaliseringar*. När en investering ge-

¹¹ Observera att diagrammet är logaritmiskt linjärt, så att en rät linje har en konstant tillväxttakt.

¹² Sannolikt hänger detta samman med att utslagningmekanismen i verkligheten sattes ur spel av industripolitiken. Omfattande subventioner förhindrade utslagning och förhindrade därmed en ökning i den genomsnittliga produktiviteten. I modellen finns inga subventioner.

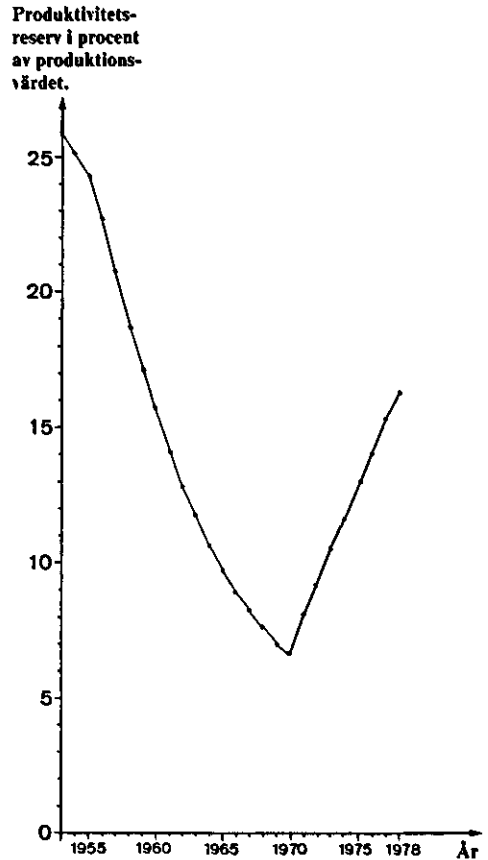
nomförs har en maskin en viss begynnelseeffektivitet. Allteftersom tiden går ökar effektiviteten vid maskinen. Detta kan tänkas bero på inläring, dvs att maskinen successivt trimmas in och att de som sköter den med tiden blir bättre och bättre på att använda den. Det finns dock en övre gräns för hur effektiv maskinen kan bli.¹³

Hur snabbt effektiviteten höjs vid en maskin kan antas bero på hur snabbt produktlönen stiger. En förklaring till detta kan vara att snabbare löneökningstakt pressar vinsterna och ger företagen starkare incitament att rationalisera produktionen.

Förekomsten av rationaliseringar ger modellen två viktiga egenskaper. För det första finns det, vid varje tidpunkt, en produktivitsreserv. Den utgörs av potentiellt genomförbara rationaliseringar som ännu inte genomförts. För det andra beror storleken av denna produktivitsreserv på hur snabbt lönerna har stigit tidigare. Om lönerna har stigit snabbt under tidigare perioder, har detta lett till omfattande rationaliseringar och en liten återstående produktivitsreserv.

Figur 3 visar hur produktivitsreserven utvecklats i simuleringen med modellen. Produktivitsreserven som andel av förädlingsvärdet i sektorn var 26 procent 1953.¹⁴ Fram till 1969 föll den till ca 7 procent, varefter den steg igen. Ökningen efter 1969 är i stor utsträckning resultatet av förenklingar och kan misstänkas vara överdriven. Den viktiga slutsatsen från figur 3 är att den snabba ökningen i produktlönen under 1950- och 60-talen ledde till en dramatisk minskning i produktivitsreserven. Således finns det skäl att tro att rationaliseringarna varit en väsentlig faktor bakom den snabba produktivitsuppgången under denna period. Dessutom finns det skäl att tro att produktivitsreserven vid slutet av perioden var mindre än i början.

Figur 3. Utvecklingen av produktivitsreserven i den konkurrensutsatta delen av näringslivet, 1953—1978. Simulerade resultat.

En andra viktig källa till produktivitsökningar utgör *utslagningen* av de minst effektiva kapitalföremålen. Sammansättningen av kapitalstocken m a p kapital av olika ålder spelar här en betydande roll. Utslagningen och därmed produktivitsökningen blir *större* ju fler maskiner med låg produktivitet det finns i sektorn.

¹³ Inlärningskurvor är välkända i litteraturen, fast de här utformats på olika sätt. Se tex Arrow [1962] eller Lundberg [1961].

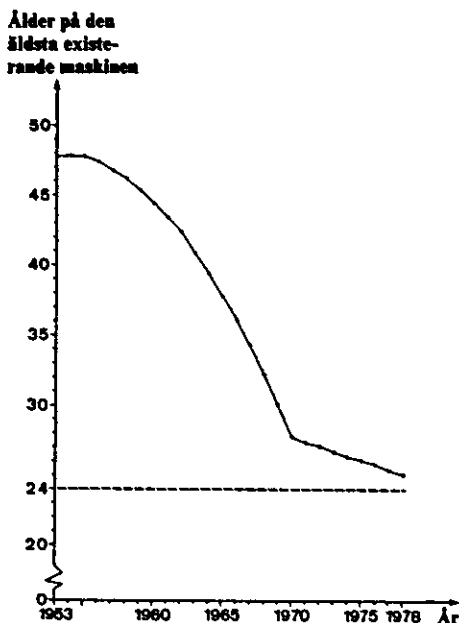
¹⁴ Den exakta siffran, 26 procent, bör man inte fästa alltför stort avseende vid. Mitt intresse är att analysera dynamiken i förloppet. Förändringar är således genomgående viktigare än nivåer.

Figur 4 ger ett begrepp om den roll utslagningen av kapital spelat. År 1953 var den äldsta existerande maskinen 48 år gammal enligt simuleringen. Åldern på den äldsta existerande maskinen föll under hela perioden och var 1978 ca 25 år. Observera speciellt hur snabbt åldern föll under 1960-talet. Figur 4 antyder att utslagningen av kapital var en väsentlig källa till den snabba produktivitetsoökningen under 60-talet.

En sammanfattande bild av skeendet ges av figur 5. Där visas hur fördelningen av maskiner över årgångar varit m a p arbetsproduktiviteten vid olika tidpunkter enligt simuleringarna. Kurvan som betecknas med 1953 visar maskinernas fördelning på olika produktivitet år 1953. Läser man av vid -10 på kurvan, fås produktiviteten hos den maskin som 1953 var 10 år gammal. Den prickade linjen i figuren visar effektivitetsutvecklingen för den maskin som installerades år 1952. Figuren sammanfattar tre drag hos förloppet. Det första är att åldern på det äldsta existerande kapitalföremålet gradvis fallit. Det andra är att skillnaden i produktivitet mellan två på varandra följande årgångar blivit större med tiden.¹⁵ Det tredje slutligen är att det *inte* är den senaste årgången som är den mest effektiva. Den mest effektiva årgången är i figuren mellan 5 och 10 år gammal. Detta beror på att det tar ett antal år innan maskinerna blir inkörda och når sin maximala effektivitet.

Det har i debatten hävdats att en långsammare teknisk utveckling är en förklaring till stagnationen.¹⁶ En förutsättning i den använda modellen är att det finns en viss teknisk utveckling som är konstant och oberoende av löneutvecklingen. Analysen visar således att stagnationen kan ha kommit oberoende av om takten i teknisk utveckling har saktat av eller inte. Det går inte att utsluta att cykliska förändringar i takten i den tekniska utvecklingen har bidragit

Figur 4. Utvecklingen av åldern på den äldsta existerande maskinen i den konkurrensutsatta delen av näringslivet, 1953—1978. Simulerade resultat.

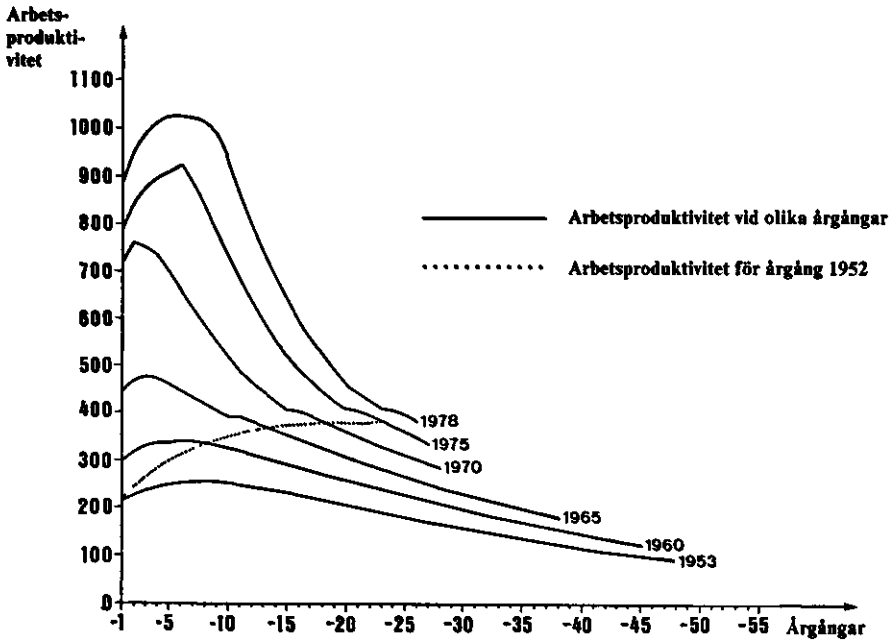
till stagnationen i verkligheten, men jag har illustrerat att det inte är nödvändigt att tillgripa en sådan förklaring.

Resultaten stöder enligt min mening hypotesen att en alltför snabb löneutveckling, som resulterade i *rationalisering* och i *nedläggningar*, är en väsentlig förklaring till den snabba produktivitetsovecklingen under efterkrigstiden. Utvecklingen gav otillräcklig kapacitetstillväxt och en gradvis ökande känslighet för lönestörningar. Kostnadskrisen är således inte en tillräcklig förklaring till de problem som uppstod på 1970-talet. Den fick förödande konsekvenser därför att den drabbade en ekonomi som var mycket känslig för löne-

¹⁵ Detta är en följd av den snabbt stigande produktlönen som gör att allt högre kapitalintensiteter valts samt att rationaliseringen gått allt snabbare.

¹⁶ Se t ex Carlsson, B m fl [1979].

Figur 5. Arbetsproduktivitet vid olika årgångar av kapital år 1953, 1960, 1965, 1970, 1975 och 1978. Simulerade resultat.

störningar och som redan hade en för liten industrisektor.

Dagens obalanssituation

Man kan tänka sig två principiella sätt att återanpassa en ekonomi som på det sätt som beskrivits ovan hamnat ur jämvikt. Ett alternativ är att genomföra en långsam gradvis återanpassning. Det har nackdelen att det tar lång tid, då kapitalstocken endast långsamt byggs upp. En ytterligare nackdel är att återanpassningen sker under ojämvt i bytesbalansen. Löneläget är ju för högt under hela anpassningen, vilket ger bytesbalansunderskott. En fördel är att den gradvisa anpassningen kanske lättare accepteras av arbetsmarknadens parter.

Det andra alternativet är att genomföra en engångssänkning av produktlönen, t ex genom en devalvering. Denna kan sedan följas av att lönen anpassas upp mot jämviktsbanan igen. Fördelar-

na med detta alternativ är att det går snabbare och att anpassningen kan ske under jämvikt i bytesbalansen. Ytterligare skulder mot utlandet behöver således inte ackumuleras. Nackdelen är naturligtvis att devalveringen kan misslyckas. Om t ex arbetsmarknadens parter inte accepterar den drastiska förändring som detta alternativ representerar, kan resultatet bli att inflationen blir högre än eljest, men att någon snabb återanpassning inte åstadkoms.¹⁷

Diskussionen leder till pessimistiska slutsatser rörande hur snabbt det går att komma ur dagens obalanssituation. Följande slutsatser kan dras:

i) Bytesbalansproblemen skapades av en gradvis krympande kapacitet i exportsektorn. Utslagningen var omfattande och nyinvesteringarna inte tillräckliga för att ge en jämn kapacitets-

¹⁷ Calmfors [1982 a] argumenterar för att devalveringar leder till "normlöshet" i lönebildningen.

tillväxt. Vid den lönenivå som rådde före devalveringen kunde exporten inte betala för importen. Om devalveringen lyckas lär bytesbalansen bli bättre då de sänkta reallönerna minskar importen. Emellertid tar det tid innan kapaciteten i exportsektorn byggs upp till vad den skulle varit i ett balanserat förlopp. Den anpassningen kan ta flera år.

ii) Analysen antyder att k-sektorn är känsligare för lönestörningar idag än tidigare.¹⁸ Då produktivetsreserven är mindre än förr, leder en given lönestörning till större sysselsättningseffekter.¹⁹ Detta gör att stabiliseringspolitiken måste bedrivas med speciellt stor försiktighet. Villkoren för stabiliseringspolitiken i detta avseende kan variera påtagligt mellan olika perioder.

iii) Förväntningarna är idag troligen inställda på långsiktig stagnation. I slutet av 60- och början av 70-talet ökade investeringarna kraftigt trots att produktlönen steg mycket snabbt. Det är sannolikt att investerarna ändå in på 70-talet trodde att 50- och 60-talens snabba tillväxt skulle bestå. Det omvända kan gälla idag. Att ändra förväntningarna om långsiktig stagnation kan ta mycket lång tid.²⁰ Detta antyder att det kan ta lång tid innan investeringarna kommer igång igen och innan de resulterar i en påtaglig uppbyggnad av kapaciteten i k-sektorn. Detta leder till en sista slutsats:

iv) Det finns en betydande risk för sysselsättningsproblem på 1980-talet. Under denna period som här diskuteras slogs en hel del kapital ut i k-sektorn. Detta gjorde att arbetskraft friställdes. Den fulla sysselsättningen kunde då upprätthållas endast genom att s-sektorn expanderade och sysselsatte de som stöttes ut ur k-sektorn. Detta förlopp kunde fortsätta så länge s-sektorn expanderade. Med det skattestryck vi nått idag, finns det skäl att betvivla att förloppet kan fortsätta. Den fulla sysselsättningen är då beroende av

att den långa trenden av sysselsättningsminskning i k-sektorn kan brytas.

Referenser

- Arrow, K.J., [1962], "The Economic Implications of Learning by Doing". *Review of Economic Studies*, Vol 29.
- Calmfors, L., [1979], "Lärdomar av kostnadskrisen". *Ekonomisk Debatt*, årg 7, nr 8.
- [1982 a], "Stabiliseringspolitik och starka löntagarorganisationer". *Ekonomisk Debatt*, årg 10, nr 7.
- [1982 b], "Kostnadsanpassning i mindre OECD-lander". *Skandinaviska Enskilda Bankens Kvartalsskrift*, nr 4, 1982.
- Carlsson, B. m fl, [1979], "Teknik och industristruktur — 70-talets ekonomiska kris i historisk belysning". IUI, IVA.
- Dahmén, E., [1976], "Erfarenheter av blandekonomin". Uppsatser och diskussioner vid Dahmén-symposiet om den svenska blandekonomin, Saltsjöbaden 18—19 oktober 1976. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Dreze, J.H. and Modigliani, F., [1981], "The Trade-off Between Real Wages and Employment in an Open Economy (Belgium)". *The European Economic Review*, Vol 15.
- Edgren, G., Faxén, K.-O., Odhner, C.-E., [1970], *Lönebildning och samhällsekonomi*. Rabén och Sjögren.
- Eklund, K. m fl, [1983], "De låga investeringarna — kan de höjas, bör de höjas?". SNS småskriftserie *Företag och Samhälle*, 1983:2.
- Jungenfelt, K.G., [1983], "Structural Change in the Trading Sector of a Small Open Economy: A vintage Approach", in L. Bergman, (ed), *Computable Models of Small Open Economies*, (under utgivning).
- Lindbeck, A., [1979], "Imported and Structural Inflation and Aggregate Demand: The Scandinavian Model Reconstructed", in A. Lindbeck, (ed), *Inflation and Employment in Open Economies*. North-Holland.
- Lundberg, E., [1961], *Produktivitet och räntabilitet*. P.A. Norstedt and Söner.
- [1972], "Productivity and Structural Change — a Policy Issue in Sweden". *The Economic Journal*, March, Supplement.
- Långtidsutredningen*, [1980], SOU 1980:52.
- Söderström, H., Viotti, S., [1979], "Money Wage Disturbances and the Endogeneity of the Public Sector in an Open Economy", in A. Lindbeck, (ed), *Inflation and Employment in Open Economies*. North-Holland.
- Vägar till ökad välfärd*, [1979], Ds Ju 1979:1. Betänkande avgivet av Särskilda Näringspolitiska Delegationen.
- Wissén, P., [1982], "Wages and Growth in an Open Economy". EFI.

¹⁸ Detta utvecklas i Wissén [1982], s 157 ff.

¹⁹ En analys av effekterna av lönestörningar görs av Söderström, Viotti [1979] samt av Drèze, Modigliani [1981].

²⁰ Se även Eklund m fl [1983].